

על הגשם והרוח

הגשם והרוח אופייניים שניהם לימות החורף וקשורים זה בזה משכבר הימים. בהזכרת גשמים בתפילה אומרים: "מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם". ומוכר מאוד הפתגם: "נְשִׂאִים רוּחַ וְגֶשֶׁם אֵין – אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמִתַּת שֶׁקֶר" (משלי כה, יד), כלומר: אדם המבטיח לתת ואינו מקיים דומה לעננים (=נשיאים) ורוח שאין עמם גשם. המילה רוּחַ מציינת ביסודה משב אוויר ונשיפת אוויר. לצד המשמעות היסודית, המילה 'רוח' משמשת במשמעויות מושאלות מימי קדם ועד ימינו: נשמה וחיים, כוחות נפש וכדומה. בפיוט 'אדון עולם' אנו אומרים "בְּיָדוֹ אֶפְקֵד רוּחִי" – על פי תהלים לא, ו. המשמעויות המושאלות רווחות מאוד בניבים, כגון 'מְשַׁל בְּרוּחוֹ' (התאפק), 'אֶרְכֵךְ רוּחִי' (סבלני), 'מורת רוח' (חוסר נחת), 'שְׁאֵר רוּחִי' (השראה, אצילות) – כל אלה שאובים מן התנ"ך; 'נכנסה בו רוח שטות' – מספרות חז"ל; וצירופים שהתחדשו בדורות האחרונים: 'מצב רוח', 'רוח החוק' ועוד.

בספרות הפילוסופיה של ימי הביניים נוצרו על פי הערבית שם התואר רוּחָנִי והשם המופשט רוּחָנִיּוּת לציון דברים השייכים לרוח, היפוכם של 'חומרי' ו'חומריות'.

עוד ניגוד של רוּחָנִיּוּת הוא גֶשֶׁמִּיּוּת. אך הגֶשֶׁם שממנו נוצרה מילה זו אינו קשור כלל לטיפות המים הנוטפות מן העבים. בארמית גֶשֶׁם פירושו 'גוף', ופה ושם חדרה משמעות זו לעברית במילה גֶשֶׁם. אך התפשטותה העיקרית הייתה בספרות הפילוסופיה של ימי הביניים בעקבות המילה הערבית המקבילה גִּיסַם. גם מילה זו פירושה 'גוף', ובהרחבה 'חומר', 'דבר ממשי במציאות'. נוסף על גֶשֶׁמִּי וגֶשֶׁמִּיּוּת, נוצרו מִגֶּשֶׁם במשמעות 'גוף' המילים מִגֶּשֶׁם (בעל גוף ומכאן מסורבל, כבד תנועה), הַגֶּשֶׁמָה (ייחוס תכונה מוחשית לדבר מופשט, וכיום – מימוש, ביצוע), הַתְּגִשְׁמוֹת ועוד.

אולי בגלל פוריותו של השורש גש"ם במשמעות 'גוף' ו'חומר', מעטות בלשוננו היום מילים משורש זה במשמעות 'מים מן השמים'. כדי למלא את הצורך ביצירת מילים הקשורות לגשם במשמעות 'טיפות מים', העברית החדשה נעזרת במילה אחרת, גם היא מן התנ"ך, הנחשבת ספרותית יותר בלשוננו: מָטָר. ממנה

התחדשו מְטָרִיָה, מְמַטְרָה ומְמַטְרִים, ובשימוש מושאל מְטָר חצים, 'מְטָר אבנים'. מן מָטָר נגזר הפועל הַמְטִיר, והוא משמש כבר בתנ"ך לא רק בקשר לגשם: "וְהָיָה הַמְטִיר עַל סָדִים וְעַל עֲמָרָה גְפָרִית נְאֻשׁ" (בראשית יט, כד), ומכאן הניב המשמש בימינו: 'המטיר עליי אש וגפרית' המציין ביטוי של כעס ונזיפה.

מה בכל זאת הצמיח הגשם? החזאים בימינו אומרים לעתים שצפוי יום גְשׁוּם וסוער. בדברי ירמיהו נגזר מן גֶשֶׁם הפועל הַגְשִׁים (המקביל ל'המטיר'): "הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹזִים מִגֶּשֶׁמִּים?" (יד, כב), כלומר 'אין בפסילי הגויים כוח להוריד גשם'. נעמי שמר בשירה 'כמו חצב' משחקת בכפל המשמעות של השורש גש"ם: "וּכְמוֹ עֵנָן לְהַתְּגַשֵּׁם מַעַל חֶלְקֵת שְׂדֵה רִיקָה וְלִהְבִּיא לְרַגְבִּים אֶת הַבְּשׂוּכָה הַיְרָקָה" – הענן מגשים את עצמו בהורדת הגשם. אין לנו אלא ליחל לעננים מתגשמים, לימים גשומים ולרוחות טובות.

